

'ÖTEKİ'NİN KADINI BEDEN ve MİLLİYETÇİ POLİTİKALAR

Sadife ve Diliş bu fotoğrafı ve diğer birkaç fotoğrafı verdiler¹. Onlara teşekkür ederim. Sadife ve Diliş, Iğdır'da 1998'de fahişelik yaparak çalışmaya başlayan, 300 kadar Azeri kökenli kadından iki tanesi. 2002 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında, "sınır" başlıklı bir çalışma için Doğubayazıt'ta bulunurken kadınlardan haberdar oldum. Iğdır'daki bu durum da, 'Sınır' sosyolojisiyle dolaylı ilgisi olan yeni bir araştırmanın konusu olabilirdi: 'Sınır Ötesi Fahişelik'². Iğdır'daki sınır ötesi fahişelik, sınırdan mazot kaçakçılığına belli bir miktara kadar göz yumulan dönemlerde devam ederek; mazot kaçakçılığının kesinlikle yasaklandığı 2002 Ekim ayından sonra giderek azaldı. Ancak gerek kendi çalışmamın ağırlığı gerek zamanın kısıtlılığı, bu yeni çalışmayı yapmama engel oluyordu. Sadife, Diliş ve diğerleri de orada duruyorlardı. Kendi kasabalarının, Şerur'un, Nahcevan'ın, hemen 50, 100 km ilerisinde, BuTay'dan gelmiş kadınlar olarak OTay'daydılar.

Şehrin gündüzleri ayrı geceleri ayrı dolup boşalan erkek kalabalığında, bizi irkilten şeyin gerçekte ne olduğunu bir süre sonra ayırt ettik³: Kadınlar sözkonusu olduğunda, gerek bu şehrin yerlilerinin gerek dışardan gelenlerin gerek kamu

¹ J.Berger'e şükranlarımla. Bkz. Berger, J. ve Mohr, J.(1987). Bu metin, fotoğraflar üzerinden bir metin örneği olarak adlandırılabilir mi bilemiyorum. Bunu yapabilmeyi isterdim. Ancak ele geçirdiğim fotoğraflar, yani kadınların verdiği fotoğraflar, tamamiyle rastlantısal. Diğerleri de, yani benim, Alp'in ve Şebnem'in çektikleri de kente dair fotoğraflardı. Çalışma, başlangıçta başka bir amaç taşıyordu, sonra fotoğraflarla beraber içeriği ve yönü de değişti. Fotoğrafın metne bağlanmasıyla ilgili tartışmalar için, Berger'i ve Edwards'ı takip edeceğim. Yani, fotoğrafın aslında birden çok bağlamı olduğunun ve esas olanın da bağlam olduğuna dair arkaik öğretiyi! Bkz Edwards için Batchen, G. 1999:213-35. Bu konudaki tartışmalar için ayrıca bkz. Sontag, S., 2004; Price, M., 1994.

² Bu metin daha basit bir biçimiyle IV.Ulusal Sosyoloji Kongresi'nde tartışılmıştır (16-18 Ekim 2003, Sivas). Çalışmayı makale formundan çıkartarak, görsel materyali temel alarak tartışma yolunda beni cesaretlendirdiği için sayın Gamze Toksoy'a teşekkür ederim.

³ Bu çalışma süresince ve sonra da Sevgili Şebnem Eraš ve Alp Buğdaycı'nın büyük emeği geçti. Alan çalışması ve fotoğrafların bir bölümü onlarındır. Ayrıca veri toplama ve tartışma kısmına da büyük oranda katkıda bulundular.

personelinin tepkisi acı bir alay, küçümseme ve aşağılama dolu sözcüklerle başlıyordu. Ve işin ilginç, bütün bu aşağılama ve alaylar kadınların milliyetine yönelikti. Hep 'ötekinin kadınları'ydılar. Kürtler için onlar Türklere, Türkmen Azeriler için ise Rus veya 'Dersimli'ydiler. Bedene yönelik tüm aşağılama, indirgeme, küçümseme sözleri, milliyette noktalanıyordu.

İlk öğrenmeye çalıştığım, kentin sosyal ve kültürel yapısının kadınlara nasıl tepkiler vermekte olduğuydu. Şehir, bu mesleğin aleni icrasını ne oranda benimseyip kabul etmekte ve ne yolla tepkiler vermekteydi? İkinci soru; kentin kültürel ve sosyal yapısıyla kadınların ilişkileri nelerdi? İğdır, bir Türk Azeri şehri olarak, neden kadınlar tarafından çalışılmak amacıyla seçilmişti? Nihayet son olarak da; kadınların kentte fahişe olarak çalışmaları, sınır ötesi seks trafiği olarak adlandırılan duruma ne kadar uygundu? Ulus aşırı seks trafiği açısından ve fahişelik mesleğinin icrasında, küresel dönemin diğer dönemlerden farkı ve bu şehirdeki olgunun farkı neydi?

Diliş, 50sine yakın. İki kere botox yaptırtmış. Şimdi gülerken yüzü anlamsızlaşıyor. Bu otel odası aynı zamanda yaşadıkları yer, çamaşırlarını da burada, elde yıkıyorlar. Vizite çok düşük: 5 milyon TL. (2002= 1\$= 1.6 milyon TL, 5 milyon TL= 3.2 \$). Gecelik kalma, 60 milyondan başlıyor. Otel ve harcamalar müşteriye ait.

"Kendimizi bu şehirde daha iyi hissediyoruz."

[Bunun nedeni, şebeke mi yoksa yakınlık mı?] *"Hayır şebeke değil, şebeke aslında nereyle bağlantı kursa biz orada çalışırdık, ama, burası en iyi yer bize. Aileler yakında, sınır yakında, şehir bize iyi davranıyor."*

"İlk gelenler buradaydı biz de buraya geldik."

Kadınlar, kendi ülkelerinde fahişelik yapmıyorlardı. Buraya gelmeden önce, fahişelikle geçinmeyi denememişlerdi.

1999'un son dönemlerinde ve 2000'in başlarında, Dilucu Kapısı Türkiye'nin Bulgaristan (Kapıkule ve Dereköy) ve Artvin Kapılarında sonra, turistik olarak en çok işleyen üçüncü, tüm ülke içinde ise en fazla turist girişi yapılan altıncı kapısı olmuştur ki, bunların ilk ikisi zaten İstanbul ve Antalya havaalanlarıdır. Öyleyse bu büyük turist giriş çıkışı nedir ve İğdır bu turistik çekiciliği hangi özelliğiyle almaktadır? 'Büyük

turizm patlaması', turist pasaportlarındaki vizeyi birkaç ayda bir tazelemesi gereken kadınlara aitti, ancak neden Iğdır'a geliniyordu?

Küresel kapitalizm çağından önce de, yani emperyalizmin 4. ve 5. kondratiyeflerinde de bazı kentlerin fuhuşla geçindiklerini biliyoruz. Oysa küreselin bu yeni döneminde, yani SSCB'nin dağılmasını izleyen yılları takiben, eski Sovyet ülkelerinin genç kadınlarının, Türkiye'yi geçiş ve kısmen de kalma yeri olarak seçtiği bir seks trafiği yaşandı. Uluslararası mafyadan, küçük suç örgütlerine veya çete tipi örgütlenmelere kadar pek çok örgütlülük biçimiyle birlikte ilerleyen bu suç çeşidinde; pek çok taraf ancak tek bir durumdan söz etmeliyiz: Cinselliğin sınır ötesi ticaretinin küresel kapitalizme, giderek eklemleme yollarından!

Kadınlara bu yeni durumu eski bildik fahişleştirme mekanizmalarına uygun olarak yaptıklarını söylemek yeni durumu açıklamak için yetmiyor: Kadınlar bedenlerini eskiden olduğu gibi bir amaca ulaşmak için, yani hayatta kalmak, birikim yapmak, korunmak, yaşamını idame ettirebilmek, zorlanmayla vb. pek çok geleneksel açıklama yollarıyla açıklanabilecek nedenlerle şu anda da satılmaktadırlar. Bu Iğdır örneğinde de böyledir. Ancak, bu kez bu satışın ve hizmetlerin, küresele eklenme biçimi farklılık yaratmaktaydı.

Iğdır'da müşteri sıkıntısı yok. Zira yakın şehirlerde de genelev yok; olsa bile burası sadece genelev görevi görmüyor. Yerel geleneklere aykırı olmanın zevkiyle, bu kadınları sohbe oturtmak, eğlenmek mümkün. Masaya nar ayıklattımlar, viski açtırttımlar. Yakın kasabalarda "Iğdır'da olmak" demek, o akşam 'hovardalığa' gitmek demek.

Sınır ötesi bu trafikte, Türkiye, bu kez geçiş yeri değil de, varış yeri niteliği taşımaktaydı (Erder, S., 2003). Iğdır ise, Türkiye'nin diğer yerlerine gitmeden önce duraklanan bir yer değil, bizahiti çalışma noktası ve kalınan yer görevini görmekteydi. Küresel kapitalizmin hızla devreye soktuğu göç biçimlerinden birisi de insan gücünün sınırötesi aşırılmasıdır (Trafficking). Bu akışta, uluslararası kuruluşların en fazla dikkat çektiği gruplar kadın ve çocuklardır. Seks sektöründe zorunlu ve/ya gönüllü

çalıştırılmak/çalışmak üzere, sınır aşırılan, geçmeye zorlanan, geçirilen, kandırılan, heveslendirilen, borçlandırılan, tehditle ve/ya kaçırılarak getirilen nüfusun akışına dikkat çekmek, engel olmak ve çare olmak üzere son yıllarda pek çok örgütlenme yapıldı⁴. Bunlar arasında Birleşik Devletler'in hazırladığı 2003 Raporu'nda Türkiye bir geçiş ülkesi olarak tanımlanıyor ve bu konuda gerekli önlemleri almamış olmakla suçlanıyordu. Ancak BD'in bu raporu da, Human Rights Watch (HRW) tarafından, 'İnsan hakları'nı dikkate almamakla, geçişe sıradan bir arz/talep meselesiymiş gibi bakarak durumu normalleştirmekle' suçlanmaktadır.

Iğdır'da trafiği yönlendiren şebeke, uluslararası bir şebeke olmaktan ziyade, bağları yerelde ve çoğunlukla rastgele kuran, hatta öyle ki yerelin gevşek bağları kopsa dahi ulusala çıkmayan bir şebekedir. Bu anlamda, yine de bu bağların sadece şehrin şu andaki yerel yasa işleriyle uğraşanlar aracılığıyla olmadığını, kimi zaman sınırı aşması gerektiğini, ancak bu sınırötesi durumun da genellikle birincil ilişkilerle, bağlarla yürütülebildiğini gördük. Örneğin pasaport ve ikamet izniyle ilgili sorunlarda, kimi zaman yerelde tanışılan ve ilgisi sıcak tutulan bir üst-düzey yetkili ya da şehrin önde gelenlerinden birisi yetmediğinde; sınır ötesindeki akrabalık ilişkileri devrede tutuluyordu.

Şehirde, 1998'den bu yana en hızlı artan esnaf gruplarından birisi de, fantezi ve pahalı grubundan iç çamaşırı satanlar. Eskiye ve alışılan şehir görüntülerine en aykırı olan; bu çamaşırların artık vitrinde, mankenlerin üstünde sergilenmekte olması.

Şehrin geleneklerine Azeri Türklerinin, kırsal alanlara ise Kürtlerin geleneklerinin damgasını vurduğunu görüyoruz. Özellikle kadınlara yönelik gelenekler; kentsel alanda Azeri Türklerin gelenekleri ve dile getirilme biçimleri üzerinden yürütülüyor. Iğdır kent merkezinde, kadınların rahat ve kendine güvenli oluşları, şehrin

---

⁴ Bkz. Human Right Watch; ayrıca Coalition Against Trafficking in Women (CATW). Buradaki tanımı CATW'dan kısmen geliştirerek aldım. Ayrıca bkz. Hughes, D. 2000; ayrıca www.state.gov/tiprpt/2003/21277.htm*turkey; Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, UN 2000; Trafficking in Women for the Purpose of Sexual Exploitation, 1998; The Global Alliance Against Traffic in Women (GAATW), Bangkok, Thailand.

hemen her yerinde varolabilmeleri, şehrin vatandaşlarının birlikte kullandığı kamusal alanlarının çokluğu, bakımlılığı, rahatlığı, çocuk yetiştirmede ve evlilikte kadına daha çok hak tanımaları; bu geleneklerin Azeri Türklerin gelenekleri olduğunu gösteriyor. Iğdır ve civarındaki Türkler kendilerini 'BuTaylı' Aras'ın karşısını ise 'OTaylı' olarak adlandırıyorlar. Karşısı da aynısını tersten yapıyor.

Şehrin, konut fiyatları da 1999'dan bu yana epey değişmiş, özellikle daha heterojen olan merkezi yerlerde ev kiralari hızla artmış, satış fiyatları gerilemiş. Bu hizmetler sektörü, şehire olağanüstü bir girdi de vermekteydi: Hizmete taraf olanların, yani erkek nüfusun büyük bir çoğunluğu aynı ya da nakdi olarak bu hizmetten bir kazanç sağlamaktaydı. Ya da en azından dolaylı bir kazanca erişiyor veya etkileniyordu. Şehirde, 3 tane 4 yıldızlı, 17 tane 3 yıldızlı otel ve 40-50 kadar da 'Piknik' diye adlandırılan tek veya iki yataklı oda vardı. Şehrin civar il ve ilçelerle olan dolmuş bağlantılarından orta ve küçük esnafa kadar pek çok kesimin bu hizmetler sektöründen pay aldığı ortadadır. İçkili eğlence yerleri ve gazinoların tam sayısını öğrenmek ise mümkün olamadı. Zira emniyet kayıtlarında görünmeyen pek çok yer, bu statüyle kullanılabilirdi. Kayıtlara göre “Şehirde kadın çalıştıran işyeri yoktu, çeşitli içkili ve içkisiz eğlence yerlerinin denetimleri düzenliydi ve sonuçlar temizdi. Dışarıdan kaçak olarak çalışmak için şehirde bulunan az sayıdaki fahişe de hemen uzaklaştırılıyordu”. Özetle, kayıtlı olan denetim altındaydı, ancak kayıtsız olanın denetimi de olanaksız görülmüyordu.

2000'de, merkezi Hollanda'da olan ve aile planlaması için Van'da birkaç yerel sivil kuruluş ve tıp doktoru ile birlikte hareket eden bir STK; "Iğdır'da AIDS tehlikesi bulunduğunu ve en azından çeşitli zührevi hastalıkların yoğunlaşmakta olduğunu; sınır ötesi seks trafiği nedeniyle bu ilde bir yığılma olduğunu, yerli kadınların geleneksel yapının ağırlığı nedeniyle geleneksel rollerinin bu yeni durumla birlikte iyice ağırlaşmış olduğunu" bildirerek; Iğdır'da bir merkez kurmak için çağrı yapıyordu⁵.

Gözlemler ilerledikçe, başka bir soru sorulması gerektiği ortaya çıktı. Iğdır ve çevresindeki şehirlerin, bu kadınlara ilişkin tutumları başka her sosyal tutumdan çok daha fazla öndeydi. Iğdır için çevre şehirlerden kendisini Kürt olmakla tanımlayanlarla

⁵ www.salamnetwerk.nl/Igdir_centrum_Tamara/Hanum.html),.ABN/AMRO Project.

konuşulduğunda iki temel söylenti vardı: 1) Iğdır'ın Türk olduğu için "Mazot kapısı"nın açık olduğuna dair ve 2) Fahişe kadınların Türk olduğuna dair söylence. Iğdırlı olup kendisini Türk ya da Azeri Türk olarak tanımlayanlar da benzer bir tepkiyi tersten veriyorlardı: 1) Iğdır Türk olduğu için "Mazot kapısı'nın açık olmasını hak etmiş olduğuna dair ve 2) Fahişe kadınların Kürt olduğuna dair söylence. Böylece bu çalışmanın ana konusu da belirlendi: Kadın bedeni üzerinden yürütülen 'beden politikaları' sorununu aracı kılarak; 'kadın bedeni üzerinden ötekileştirilen ve ötekileştiren millet' kavramı üzerinde tartışmak.

Iğdır, 1996 yılında, "Dilucu kapısından mazot ve petrol ticaretine izin verilmesi" olarak adlandırılan sürecin başlamasıyla birlikte, oldukça önemli bir dönüşüm geçirdi. Kırsal gelirin azalmasıyla birlikte, esas gelirin sınır kapısından yapılan günübirlik geçişlere odaklanması tam da bu döneme rastlıyor.

BİR ŞEHİR, ESKİ GEÇİM KALIPLARINI NASIL VE NE YOLLA TERK EDER? GEÇİMİNİ ASIL OLARAK FUHUŞTAN SAĞLAMAYI, NASIL VE NE ZAMAN KABUL EDER?

FOTO 5 Fotoğraf: Şebnem ERAŞ

Bir şehrin sosyo-kültürel statüsü, sadece genel geçim düzeyi, geçim kaynakları ve kişi başına gelirden aldığı payla ölçülemez. Bunların yanı sıra ve ötesinde, şehrin statüsünü belirlemenin çeşitli ölçütleri vardır. Örneğin şunları sormak gerekir: Bir şehir geçmişini neyle kurgular? Bayramlarını, şenliklerini hangi sembollerle süsler? Çevresindeki şehirler arasında nasıl parlar ya da parlamayı ister? (Mumford, L., 1961:84)

Bir kentin ana geçim kaynakları üzerinde, daha eskilerde konuştuğumuzda, geleneksel olan geçim kaynaklarınının karşısına, modern, verimli, kentsel vb. dikotomileri koyarak ilerlemekteydik. Küresel kapitalizmin yeni atakları ise, bizim dikotomik de olsa yeni bir durumu daha dikkate almamız gerektiğini bildiriyor: Eskinin adına ne dersek diyelim, şimdi bu yeni verimli/verimsiz, geleneksel/modern veya kırsal/kentsel gibi

ayrıntılara bir yenisini eklememiz gerekiyor: Bir şehrin küresele eklenme biçimlerine (eklenme yollarına, araçlarına ve miktarına) bakabilmek, yeni kentsel iktisat analizlerimizde önemli bir yer tutmalı.

Iğdır 25 Mayıs 1992'de Resmi Gazete'de yayınlanan 3806 sayılı kanunla ve Aralık, Karakoyunlu ve Tuzluca ilçeleri kendisine bağlanarak il ilan edilmiştir. Iğdır, 2000 Nüfus sayımına göre 168.364 nüfusa sahiptir, nüfusun % 49'u kentsel alanda yaşamaktadır. Iğdır kent merkezinin nüfusu 60bindir.

Şehrin, Türkiye'nin 76. ili olarak ilan edilmeden önceki dönemlerde, mutlu ve refahlı denebilecek bir yaşamı vardır. Bölgede, 2001 yılı itibariyle 20.642 çiftçi ailesi bulunmaktadır. Bölge çiftçilerinin ancak %50'si toprak sahibidir. Tarım işletmelerinin ortalama parsel yüzölçümü ise 6.8 dekar kadardır. Parsel yüzölçümlerinin küçük olması yanında, arazilerin de çok dağınık olduğu dikkati çekmektedir. Nitekim, her bir çiftçi ailesi başına ortalama olarak 5.4 adet parsel düşmekte olup, bölgede 10-15 parçadan oluşan tarım arazisine sahip olan aile sayısı da az değildir. Buna karşılık, 200 dekardan daha büyük tarım toprağına sahip olan ailelere de rastlanmaktadır. Bu gibi ailelerin bölgenin toplam çiftçi sayısına oranı %1'i ancak bulur.

Şehrin bir diğer ana geçim kaynağı hayvancılıktır, ancak; 1992'den bu yana, büyük ve küçük baş hayvan sayısında, % 46'lık bir gerileme olmuştur.

Hanelerin geçimi 1998 yılına kadar ağırlıklı olarak hayvancılık ve tarımın çiftçilik olarak adlandırılabilir bir biçimiyle sürmüştür. Şehrin kırsal alandan asıl geçimi çeltik, şeker pancarı, üzüm ve bağcılık, meyve vb. ürünlerdir. Pamuk tarımı, buğday tarımı, meyvecilik ve sebzeçilik, ipekböceği yetiştiriciliği, geçmişte olduğu gibi bugün de ovadaki en önemli tarımsal faaliyetler arasındadır. Son derece verimlidir ve üç taraftan akarsularla çevrili bir çökelti ovası olan Iğdır Ovası, Batı Iğdır sulamasıyla birlikte, Doğu'nun Çukurovası olarak adlandırılır ve aslında yukarıda sayılan çiftçilik faaliyetlerinden, günümüzde de vazgeçilmiş değildir.

Öyleyse değişen nedir? Artık toprağın ve hem de eskiden büyük miktarda yapılan ticari tarımın yeterli gelir getirmediğine sığınan şehir halkı; geçmişin eşitsizliklerini dile getirirken, bunların yenilerinin de yaratıldığını bildiriyor. Tarımsal

gelirin yüksekliği, arazinin sulanabilir olup olmamasına ve arazi miktarına bağlı olarak değişmektedir. Ancak bu bilinen ve geleneksel türden bir eşitsizliktir.

Yeni eşitsizlik halleri, küresel ekonomiye eklemlenmede ve bu eklemlenmenin yollarında ortaya çıkmıştır. Iğdır Valiliğinin, kentin sosyo-ekonomik özelliklerine dair yaptırdığı çalışmasında bu durum şöyle açıklanıyor: "Iğdır'ın ticaret hayatında, 1992 Mayısında Dilucu gümrük kapısının açılmasıyla birlikte özellikle bavul ve mazot ticareti dolayısıyla önemli bir canlanma görülmüştür. Ancak ticaret organize olamamış, ferdi ve aile şirketlerinden öteye gidememiştir. Ticarî kazançlar, sanayi yatırımlarına kanalize edilememiş, spekülatif amaçlı yatırımlara kaymıştır. Bununla birlikte, özellikle sınır ticareti dolayısıyla ticari kazançların artması sonucu çok ortaklı şirketlerin sayısı giderek artmaya başlamıştır. Iğdır'da 2001 yılı itibariyle 59 Anonim Şirketi, 502 Limited Şirketi olmak üzere toplam 561 şirket ve 25 adet Kooperatif bulunmaktadır."

Iğdır Dilucu Kapı'sı, birinci dereceden ticari kapılar kapsamında değildir ve ticaret hacmi de fazla yoğun olan bir kapı değildir: Kapının yıllık cirosu sadece 1.6 milyon dolardır ve bunun tamamının da Iğdır şehrine girdiğini söylemek zordur. Zira sınır kapılarının ticari sayımı ve kayıtları ile günöbirlikçi tabir edilen kişilerin geçişi arasında fark vardır Bu iki grup ticaretin getirileri, farklı gelir hanelerine yazılmaktadır. Günöbirlikçilerin kazancı mikro düzeyde (şoför ücreti, geçişte kendi hesabına getirdikleri vb.) kendi hesabına makro düzeyde küresel kapitalizmin kazanç hanesine yazılmaktadır. (tankerin içinde ve gizli gözlerde gelebilenler, mülteci vb. illegalitenin kazançları vb.)

2002 Kasım ayı seçimlerinin hemen öncesinde, tüm partilerin mitinglerinde ortak sloganı: 'Kapıyı açtırtmak' idi. Ancak, tam da bu dönemlerde kapı ticarete ve yolcu ve araç geçişine zaten açıktı. Dolayısıyla, kapıyı açtırtma talebi ve sözü, aslında kapının ve gümrüğün vergisiz mazot ve diğer petrol türevlerinin geçişine, yani vergisiz kaçakçılığa açılmastıydı.

1992 sonundan itibaren Iğdır'da bir yandan OTaylıların bir yandan da BuTaylıların mazot ticareti başlamışken, durum 1998'de ilginç bir hale gelmiş; BuTaylıların kamyonları en son model lüks filolar olmaya başlamışken, OTaylıların mazot kamyonları son derece düzensiz ve taşımacılık için gerekli şartlardan yoksundur.

1998'den itibaren gerek Iğdır, gerekse çevre iller ve ilçelerin sınırla ilgili statülerinde bazı değişiklikler olmuştur 1998'den itibaren, birer hafta nöbetleşe her iki tarafın sırayla kaçak mazot taşımasına izin verildiğini görüyoruz. Nahcevan tarafında 500.000 TL olan mazot (Türkiye tarafında, iki katından fazla) vergisiz ancak miktarı kayıtlı olarak serbestçe getirilip satılmaya başlanmıştır. Ancak, 2002 yılının Ekim ayında Iğdır Dilucu kapısından kaçak mazot ve petrol türevlerinin geçişi yasaklanmıştır.

Şöförümüz Natık, Nahcevan'a müşteri bulur bulmaz, hemen Iğdır'ın dış mahallelerinde deposundaki benzini sattı. Nasılsa, birazdan OTay'ın ucuz benziniyle depo dolacak.

Bu yasaklama ne demektir? 'Yasaklama' aslında, daha önceden göz yumulan bir miktar mazot ve petrol türevi kaçakçılığının resmen durdurulduğunun açıklanmasıdır. Daha önceleri,"Sadece adı geçen şehirde ikamet edenlerden⁶" "günübirlik geçişlerle belli bir miktar petrol ve türevi taşıyanların", "tonaja bağlı olarak bir miktarı kendileri ve kendi ihtiyaçları için gümrüksüz olarak taşıyabilecekleri" vb. açıklamalarla izin verilen kaçak geçişi artık durmuştur. Kaçakçılığı durduran TSK'nın bir genelgesidir ve Türkiye'nin mazot ikmalî yapılan diğer kapılarıyla aynı zamanlarda duruma el koymuştur. Yine de Iğdır için diğer kapılardan daha fazla zaman beklendiği (altı aydan fazla bir gecikme) söylenebilir. Kapıdan ithalat ve ihracata izinli ticari araç geçişi, uluslararası ve ulusal yasalar çerçevesinde devam etmektedir. Yasaklanan sadece günübirlikçilerin kaçak geçişidir. Oysa, kendi ürünleri olsun İran'dan getirilen kaçak petrolün olsun, yasadışı satışı, OTaylıları oldukça rahatlatmıştı. 1992'de 2\$ olan aylık gelir 1998'de bu sayede 37\$'a kadar çıkmıştı.

⁶ Birden fazla şehre bu izin verilmiştir. Silopi, Cize, İdil vb. Habur Kapı için, Doğubayazıt Gürbulak için, Iğdır, Artvin Dilucu için vb.

BİR ŞEHİR GEÇMİŞİNİ HANGİ ANLAMLARLA YÜCELTİR?

Iğdır'ın kent hafızasında yaşatılan iki travma vardır: Rus İşgali ve Ermeni Mezalimi. Bu iki travmanın sonuçları, şehrin milliyetçilik öğelerinin özellikle öne çıkarıldığı zamanlarda ırkçılığa yakın biçimde kullanılarak yeniden üretilmektedir. 1997 yılı da bu dönemlerden birisidir. 1 Ağustos 1997 yılında açılan Ermeni Mezalimini Anma Anıtı ya da diğer bir deyişle Barış Anıtı; içeride de giderek gelişmekte olan rant kavgasının hızlandığı dönemlerde, Iğdır'ın çevre şehirlerle olan kavgasını hem haber veriyor hem de körüklüyordu. Şehrin, ikinci eşitsizlik yaratıcı eşiği, geçmişinde yüceltmeyi tercih ettikleri üzerinden ilerliyor ve bu yollar kentin küresel ekonomiye bağlanmasını da kolaylaştırıyor. Diğer bir deyişle kent ötekileştirme biçimlerini, 'ayrımcılık' üzerinden ve düşmanlıkla ne oranda ve ne kadar çok bağdaştırırsa, o kadar küresel ekonomiye eklemleniyor.

Iğdır'ın Dilucu kapısı, 1992 yılında hizmete açıldığında cereyan eden olaylar; şehrin milliyetçi ayrımcı karakterini öne çıkartan ve güçlendiren bir rol oynamıştır. Ancak bu rolün keskinliği ve ayrımcılığı körükleyen karakteri arttıkça; Dilucu kapısı üzerinde söylenenler ve bu kapının kazanç hanesine yazılma biçimleri farklılaşmıştır: Öyle ki, sistemden beslenen tüm kişi ve siyasal örgütlenmeler, 'kapı ve sınır ticareti' söylemiyle milliyetçi ayrımcı yapının da içinde yer almakta hatta zaman zaman bu durumu körükleyici olmaktadır.

Ancak, şehrin sınırdan olmasından kaynaklanan kaygıları; sadece mazot kaçakçılığı ya da illegalitenin şehrin içine sızmasından ibaret değildir. Örneğin Iğdır Belediye Başkanı, 23 Ağustos 2003 tarihinde gazetelere bir demeç vererek, sınıra sadece 15 km mesafede bulunan Ermenistan'daki Metzomor Nükleer Santrali'nin hala çalışıyor olmasından ve eskiyen teknolojisinden ne kadar endişe duyduklarını dile getirmektedir (21 Eylül 2003 tarihli gazeteler).

Sınırdan olmak, Iğdır'ın yapısını sınır çizildiği andan itibaren belirlemiştir. Ancak özellikle 1992'den bu yana, şehrin, küresel ekonomiye eklenme biçimi, neredeyse bütün

ekonomiyi değiştirmiştir 1992 yılından itibaren, şehrin Türklük ve milliyetçilik sembollerine sahip çıktığını görüyoruz. 1997'de açılan Anıt bunun kanıtlarından birisidir. Benzer durum şehrin siyasi partiler grafiğinde milliyetçi sağ partilerin örgütlenme ve iktidar hızlarında da görülebilir. İğdır, 1992'den itibaren hızla küreselle birleşmiş, ancak bu birleşmeyi mazot ve petrol ticareti ve sınır ticareti üzerinden yapmaya başlamıştır. Diğer bir deyişle İğdır, neo-liberal dönemin vatandaşı haline gelmiştir, küresel kapitalizmin bir öğesidir, ama hangisinin? şimdi İğdır'ın birleştiği küresel kapitalizm türünün, merkezin kendisini şehirle birlikte konumladığı yerdeki kesişme noktasında, anlaşılmayı bekleyen iki düğüm durmaktadır: Mazot ticaretinin bir rüşvet gibi sunulması ve kabulü, ikinci olarak da şehrin diğer tüm geçinme yollarının önüne geçen yeni bir ticaret ve hizmetler sektörünü bu yolla kabulü.

Neo-liberalizm vatandaşlığın temel belirleyicisini tüketim olarak vatandaşlığın temel nosyonunu da tüketicilik olarak tanımladı. (Yuval-Davis, 2001: 11) Küreselin farkı, pornografi ve fuhuşu, bir ahlaki sorun olmaktan ziyade, bir endüstri dalı olarak sunmasıdır.(Altman, 2003.13). Fuhuş, geleneksel kapitalizmin çeşitli dönemleri boyunca, katı ahlakçılıkla birleştirilmiş ticari bir durum olarak ele alınmışsa da; zevk endüstrisinin küreselin örnek olayı halini almasını, son otuz yılın içine sığdırmak mümkündür. Böylece zevkin küresel endüstrisi, sadece sıradan cinselliğin değil ancak en sapkın zevklerin de standartlaşmasını, hizaya alınmasını ve kitleleşebilmesini sağlıyor. Böylece küresel kapitalizm sayesinde, örneğin fahişelik bir meslek olarak değil artık bir işkolu olarak adlandırılabilir hale geliyor: "Seks İşçisi" olmak, bu sayede kısmen gönüllük ve sıradanlık içerebiliyor ki bu da görünmez sayılabilmesini kolaylaştırıyor (Thrift, 1999). Böylece fahişeler de "Eninde sonunda bir tür işçi" olarak adlandırılabilir, alta düşürülme ve sömürülme biçimleri eskisinden çok daha ayrıntılandığı ve arttığı halde, bu adlandırma sayesinde, kapitalizmin içinde kendi 'becerileri' ve 'istençleri' dahilinde varolabilen bir grubu oluşturmaya başıyorlar ve yaptıkları işle ilgili tüm iradelerini özgürce kullandıkları varsayılıyor. Böylece, bu meslek grubu için de, alan ve satan, arz ve talep, sunan ve tüketilen birlikte ve eşdeğer kullanılan terimler oluveriyorlar.

İğdir'ın belediye başkanı, milliyetçi öğlerle beslediği bir demecinde, şehirdeki fuhuşla mücadele nedenlerini, 'Ahlâk', 'Ekonomi' ve 'Bulaşıcı hastalık korkusu' olarak açıklıyor:

"1992 yılında Nahcevan Dilucu kapısının açılmasıyla buradan kazanılan paralar, maalesef fuhuş sektörüne aktarılmıştır..."

Eskiden otellerde, pikniklerde fuhuş yapıldığını duyardık, şimdi mahalle aralarında açık açık fuhuş yapılıyor..."

İnsanlarımızı bir virüs gibi kemiren fuhuş sektörü, intihar, boşanma ve en önemlisi Hepatit C hastalığının bulaşmasına neden olmaktadır. Biz her zaman söylüyoruz uyum yasaları çerçevesinde bu işler çözülmez" (5 Temmuz 2004, www.igdirli.com).

Bu görüşe göre, korunması, sakınılması, tedavi edilmesi vb. gerekenler; bu mesleği sınır ötesinde kısmen zorlanarak ama kesinlikle çaresizlikten icra eden kadınlar değil; bu hizmeti satın alan erkekler ve bu hizmetin sunumundan faydalanan şehir halkıdır. Bu görüş, kadınları 'mesleği kendi özgür iradesiyle (hatta belediye başkanından dahi gizli kalabilecek kadar kudretli bir özgürlükte) icra etmekte olan' ve 'sınıf-altı/dışı' olarak tanımlamakta ve onları 'Hastalıklı', 'Hasta', 'Ahlaksız', 'Sömürgen', 'Kötü niyetli' ve 'Cüretkar' olarak damgalamaktadır. Irkçı milliyetçi söylemin, küreselin söylemleriyle birlik olmaktadır.

KADIN BEDENİ ÜZERİNDEN ÖTEKİLEŞTİRİLEN MİLLİYETLER:

SEBEPLİ ÖFKE

Millet, bu gerçeğin kurallarını tanımlayarak, fahişeliğin her zaman bir alta düşürme biçimi olarak işlediğini anlatır. Kadının erk kazanabilme yollarını tıkamak için hem 'namuslu' olana hem de 'fahişe' olana karşı nasıl işletildiğini tanımlıyor: "Fahişeye gerçekte sattırılan şey, cinsellik değil, aşağılanmasıdır. Ve alıcı, müşteri, cinselliği değil ama gücü, başka bir insan üzerindeki gücü satın almaktadır"(Millet, K., 1999:72). Bu

işlemin sade kendisi, bir alış veriş eylemi bir tür hizmetin bedelinin ödenmesi gibi görülebilir; "...ama aynı zamanda pazarlığın anlaşmayla sonuçlanması ve hayata geçirilebileceği olgusu, erkek ve kadının görelî konumunu, erkeğin yerinin efendilik, kadınınsa kölelik olduğunu, daha eski ve daha kapsamlı bir şekilde hatırlatacak kadar kapsamlı çizilmiştir." (Millett, K., 1999: 73)

İKİSİNDEN BİRİSİ SEÇİLECEK

"İşte bu nedenle fahişelik bir hizmet sanatıdır demek o kadar kolay değil. İşte bu nedenle yapılan iş bir ruh satışıdır, bir hizmet satışı değil." (Millett, K., 1999: 50)

Ancak buraya kadar söylenenler, yani bedenî küreselle birlikte ayrı bir tüketim politikası haline gelmesi, bedenî sınırda olmayla hemen ilişkiye geçen ilk malzeme olması, sınır ötesi satışlarda öncelikli strayı alan mallardan birisi olarak bedenî ilk strayı alması vb.; neden İğdır'ın seçildiğini ve İğdır'da bu işin sürdürülebilme sebeplerini açıklamıyor. Aynı zamanda, fuhuşla geçinmenin bir şehir için ne vakit mümkün olduğunu da bildirmiyor.

Yuval-Davis vatandaşlık üzerinden ilerleyen yeni tartışmalarda, ırkçılığın sosyal ve ekonomik olduğu kadar kültürel ayrımlarla da beslendiğine dikkati çekiyor (Y-D, 2001:13) Sömürgeleştirilen en belirgin kalıplarından birisinin, sömürgeleştirilen milliyetin kadınlılaştırılması olduğunu, sömürgecinin temsilen yarattığı 'kadın' üzerinden bu süreci yürüttüğünü (Yeğenoğlu, 2003:,136-156); hatta bizahiti 'diğeri'nin kadınıni kendi temsilleriyle yeniden yaratarak, bu kalıplar üzerinden, milliyetin aşığılanma ve yüceltme kalıplarının pekiştüğünü söyleyen bir geleneksel 'sömürgecilik' literatürü var⁷.. Tamamı, baskın milletin ezileni kadınlılaştırmasının çeşitli boyutlarda örnekleriyle dolu.

Ancak bu kalıplar, neden daha alta düşürülmüş olan milliyetin ya da etnisitenin, tıpkı iktidardaymış gibi, diğeri ötekileştirdiğini yeterince açıklamıyor, Ötesinde, bu ötekileştirme yollarını ve bunu bunu hangi güce dayanarak yapabildiğini de sormuyor. Yine benzer olarak neden bu şehrin insanların özellikle de erkeklerinin ve diğeri

⁷ Bkz. Young (2000), Loomba (2000) ve hatta Fanon.

şehirlerin erkeklerinin, seks işçisi kadınlar için sürekli ötekileştirme terimlerini, diğer millete atfedilen olumsuz stereotiplerle özdeşleştirdiğini de açıklamıyor.

Neden Kürt olduklarını söyleyenler, kadınlara

"Azeri onlar, Türk'tür" derken Azeriler

"Bakma aralarında Türk varsa da azdır. Çoğunluk Rüstür" veya

"Onlar çoğunlukla Dersimli, Kürttür. Aralarında Rus kılığına girmişler var"

demektedirler? Doğubayazıt, Ağrı gibi illerden, Kürt olarak kendi kimliklerini tanımlamayı tercih edenlerin ifadeleri:

"Bizim millet Acem'i zaten sevmez. Bunların Rus işgali sırasında başlarına asker bile koymamışlar. Oynak millet biliyon mu, yani, karı gibi, çingene gibi."

"İçlerinde bir tek Rus yoktur. Hem Ruslar güzeller, akıllılar, eğitilmişler, bakma sen aralarında doktor avukat, öğretmen bile var. Bunların suratlara bir bak. Belli bir şey Türk oldukları. Kalitesizler..."

Bu devlet politikasıdır. Herşey serbest, yeter ki bölücü olma"

Artvin, Kars ve Iğdır içinden olan ve kendilerini Türk olmakla tanıtanlar:

"Bakma içlerinde bir kaç Türk varsa bile onlar Anadolu'dan gelenler. OTaylı yok."

Hem bunlar çoğunlukla Rus. Bir de aralarında Dersimliler var, kendilerine yani öyle, Rus gibi süs veriyorlar... Yani içerden olanlar da, bizden değildir.

[Türkiye'nin genelevlerindeki kimler? Türk değil mi?]

Bakma her milletten bazı çürük çıkar. Yani ama buradakiler de zaten bizim Türk değil. Hem burası, burdakiler genelev değil, sanatçılık yapıyorlar"

Iğdır'da tüketilen beden değil, beden imgesi ile kapatılmış olan milliyetler ve milli olandır. Milli olan, yani kendi milletine ait olanın bir yandan alabildiğine yüceltilirken, kadınların milliyetlerinin sürekli daha aşağı görülen aşağılanan milliyete atfedilmesi önemli bir bulgudur: "Ortadoğu toplumlarında kadının durumunu anlatan yazarlar bu toplumlarda varolan bizimki/öteki kadın tiplemesinden sıklıkla söz ederler".

Özbay, Mernissi'nin Fas toplumu, Al-Hayyat'ın Irak üzerindeki çalışmalarını ve Abu Lughod'un Mısır çalışmasını örnek vererek şöyle diyor. "Bu tartışmalarda odak, şeref ve namus üzerinedir. 'Bizimkilerin' namusunu, özellikle bekaretini korumak, erkeğin şerefli olabilmesi için ne kadar önemliyse, ötekileri de bir cinsel nesne olarak görmek erkek için o kadar doğaldır. Bizimkiler aile, akrabalık hatta bazen komşuluk sınırları içinde kalan kadınlardır. Ötekiler ise bu sınırların dışındakiler, dışardakiler." (Özbay, (2002:16).

Buraya kadarını dikkate almalıyız ve daha ilerlemeliyiz: Burada sözü edilen sınırlar, sadece kültürel kalıpların sınırları değildir, aksine çok daha fazla vatan sınırlarından ve ulus sınırlarından söz etmeliyiz. Millet'i izlemekte yarar var; fahişeliğin bir kurum olarak her zaman devletle birlikte var olduğunu söylüyor. Her zaman merkezi bir otoritenin bu sektörün varlığı için gerekli olduğunu anlatıyor (Millet, 1999: 83) Bu örnekte devlet merkezi otoriteyi tek başına temsil eder olmaktan çıkmıştır. Bu örnekteki merkez artık, küresel kapitalizmin illegal ticaretinin iki türünün (mazot kaçakçılığı ve sınır ötesi fahişelik) bu şehirde varolma biçimleri üzerinden okunmak zorundadır.

Donnan ve Wilson, "Sınırdaki dil ve kültür farklarının, komşu toplumlar arasındaki küçümseme tutumlarının beslediği sınır bölgelerinde fahişeliğin yaygın olduğunu dile getiren bazı akademisyenlere" karşı durarak, "...gerçeğin çok daha karmaşık olduğunu" (2002: 162) belirtiyorlar. Sınır ve yasal olan ve olmayan seks satışlarına dair yapılmış olan pek çok çalışmayı ele alıp inceledikten sonra, önemli bir sonuca varıyorlar: "Bu bakımdan fuhuşun, yıkıcı ekonominin bir parçası olduğu söylenebilir." (Donnan ve Wilson, 2002: 168). Yine aynı yazarlar, sınırın cinselleştirilmesi üzerine yazarken, Bowman'ın alan araştırmasını tartışıyorlar: Bu çalışmada, Filistinli satıcılar, Amerikalı kadınları iktidarını bir simgesi olarak görme hallerini, İsraili kadınları kadından saymadıklarını, kendilerini, milletlerini ve satıcılık becerilerini yüceltme hallerini anlatmak için, kadınların milliyetlerinin simgeleştirmesinde hareket ettiklerini belirtiyorlar. "Buradaki esnaf, kendilerini ekonomik ve politik konumları itibarıyla 'kadınlaştırılmış' olarak görürler, yabancıların cinsel alana hakim olduklarını düşünürler" (2002: 253) Bowman, 'yapısal düzülme' terimini kullanıyor, ki ona göre bu, 'bir pazarın, bir haritanın kurbanları'dır (2002:253)

Buradaki durumu, Donnan ve Wilson'u başlangıçta izleyerek açıklamak mümkün: Iğdır'ın sınırdaki kimliği, kadınlaştırma ve beden politikalarının tersineliğiyle sonuçlanmış. Ama burada tersinelenen kimdir? Iğdır'da şebekenin yerel olduğunu, ulusal ve uluslararası alanda bu şebekenin ilişkilerinin bu yerel üzerinden döndüğünü söylemiştik. Burada önemli bir nokta vardır, küreselin şimdiki döneminde Iğdır gibi sınıır boylarındaki bazı merkezler; hem yerelin ağırlıklı milliyetleri aracılığıyla hem de milletin çoğunluk milliyetleri aracılığıyla küresele başka başka biçimlerde eklenebilirler. Her durumda küreselin daha çok kazanmak için, kendisine hangi milliyeti seçeceği, günöbirlik belirlenen bir kontrat eğrisi değildir. Bu eğri, daha uzun vadede belirenmiş ve esas olarak küresel kapitalizmin çıkarlarını savunmaya odaklanmış; ancak stratejik bazı orta ve kısa vadeli çıkar hesaplarını da gözetten bir mekanizmadır. Ve aslında pek çok durumda da, rasyonel çıkar hesapları bu minvalde, yani bu denli rasyonel olarak işlemezler. Burada da, Iğdır'da, mazot ticaretinin ulusal ve uluslararası boyutu, şehri bu illegalitenin geçiş yeri olarak damgalamıştır.

Ancak bu geçişin yapılabilmesi için şehir aracılıklar yoluyla millileştirilmiş (kasaba merkezi kent yapılarak, kentsel statünün diğer merkezlerden esirgenen ayrıcalıkları verilmiştir), ırkçı bazı kalıplar ayrıca desteklenmiş (1997'de yapılan anıt ve simgeleştirildiği ırkçı yaklaşım), bu ırkçılığın üzerinden buna paye verenlerin illegal gelire desteklenmesiyle ortaya çıkan, bunun üzerinden edinilen illegal gelir, küreselin illegalitesine eklenmiştir. Sonuçta ortaya çıkan, elbette sadece yerelin, ırkçılıkla yüceltilmiş, şişirilmiş kimliğinin küresel kapitalizme eklenmesi hali değildir. Aksine bu yerelin milli olanla da içten bir bağı bulunmak zorundadır.

Mazot ticaretinin serbest bırakılması olarak adlandırılan durum, aslında bütünüyle uluslararası ve ulusal bir kaçakçılığın görmezden gelinmesi halidir. Bir yalan yaşanmaktadır: Mazot ticareti ve vatandaşlara bu ticaretin serbest bırakıldığı (yani vergisiz ve kayıtsız, herkesin sınırdan istediği anda, istediği gibi, istediği miktarda, petrol türevlerini getirip satabileceğine, yani sınırın kurallarını, ulusal ve uluslararası hukuku tamamiyle böyle bir kazanç için görmezden geleceğine izin verilmesi hali) aslında bütünüyle politik bir yalandır. Gerçekte, çeşitli yerel ve ulusal güç kalıpları

küreselin hangi güç grubuna ekleniyorsa onun üzerinden kazanç sağlamaktadır. Tüm bunlar olurken, güçlerin birkaç tür diyalektik çatışmasından söz etmek gerekiyor. küreselin içindeki kendi güç çatışmaları, ulusalın kendi içindeki güç çatışmaları ve dahası yerlinin kendi içindeki güç çatışmaları. Hepsi de kadınların üzerinden geçen bir milliyet politikasıyla milletleşiyor:

"Bunlar zaten oynak millettir".

KAYNAKÇA

- ALTMAN, D., (2003), *Küresel Seks*, Kitap Yay., İstanbul.

- BALAKRISHNAN, G., (ed.) *Mapping the Nation*, London: Verso.
- BATCHEN, G., (1999) "Kültür Kavramları: Antropoloji ve Fotoğraf" (içinde) *Oryantalizm, Hegemonya, Fark*, (der.) F. Keyman, M. Mutman, M. Yeğenoğlu, İletişim Yay., İstanbul.
- BERGER, J. VE MOHR, J., (1987) *Yedinci Adam*, Verso Yay., Ankara.
- BERGER, J., (2003) *Görme Biçimleri*, Metis Yay., İstanbul.
- DONNAN, H. ve WILSON, T.M., (2002), *Sınırlar: Kimlik, Ulus ve Devletin Uçları*, Ütopya, Antropoloji Dizisi, Ankara.
- ERDER, S., (2003) ??????????
- FANON, F., (TY) *Yeryüzünün Lanetlileri*, Birleşik Yay., İstanbul.
- FLOYA, A.ve YUVAL-DAVIS, N., (1992) *Racialized Boundaries: Race, Nation, Gender, Colour and Class and the Anti-Racist Struggle*, London:Routledge.
- HUGHES, D. M., (2000) "The 'Natasha' Trade: Transnational Sex Trafficking", *Journal of International Affairs*, 53 (2), Spring.
- HUGHES, D. M., L.J. SPORIC, N.Z. MENDELSON AND V. CHIRGWIN. (1999). *The Factbook on Global Sexual Exploitation. Coalition Against Trafficking in Women*.
- LOOMBA, A., (2000) *Kolonyalizm, Postkolonyalizm*, Ayrıntı Yay., İstanbul.
- MILLETT, K., (1999), *Fahişelik Dosyası*, Kuraldışı Yay., İstanbul.
- MUMFORD, L., (1961), *The City in The History; Its Origins, Its Transformations and Its Prospects*, Harcourt, Brace & World INC, NewYork.
- ÖZBAY, F., (2002), "Evlerde El Kızları: Cariyeler, Evlatlıklar, Gelinler", (Yay. Haz.). A.Durakbaşa, Leonore Davidoff; *Feminist Tarihyazımında Sınıf ve Cinsiyet*, İletişim Yay, İstanbul.

- PRICE, M., (1994) *Fotoğraf: Çerçevdeki Gizem*, Sanat ve Kuram Dizisi, Ayrıntı Yay., İstanbul.
- *Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons*, UN 2000;
- SONTAG, S., (2004) *Başkalarının Acısına Bakmak*, Agora Kitaplığı,
- THRIFT, N. (1999) "Capitalism's Cultural Turn", (in) *Culture and Economy After the Cultural Turn*, (eds.) L. Ray ve A. Sayer, Sage Publ., Londra, California ve NewDelhi.
- YOUNG, R., (2000) *Beyaz Mitolojiler*, Bağlam Yay., İstanbul.
- YUVAL-DAVIS, N., (2001) *Some Reflections on the Questions of Citizenship, Anti-racism and Gender Relations*, IWM WP, No: 10/2001, Vienna.
- *Trafficking in Women for the Purpose of Sexual Exploitation*, 1998.
- *Human Right Watch*,
- *Coalition Against Trafficking in Women (CATW)*.
- ---. 1995. *Trafficking and Prostitution: The Growing Exploitation of Migrant Women from Central and Eastern Europe*. IOM.
- ---. 1996. *Trafficking in Migrants: IOM Policy and Activities*. Geneva: IOM.
- ---. 1997. *Migration Information Programme: Profiles and Motives of Potential Migrants from Bulgaria*. IOM.
- GSN (Global Survival Network) 1997 *Crime and Servitude: An Exposé of the Traffic in Women for Prostitution from the Newly Independent States*.
- *The Global Alliance Against Traffic in Women (GAATW)*
- IMADR (*International Movement Against All Forms of Discrimination and Racism*). 1998. *Strengthening the International Regime to Eliminate the Traffic in Persons and the Exploitation of the Prostitution of Others*. Tokyo: IMADR.

- IOM (*International Organization for Migration*). 1998. *Information Campaign Against Trafficking in Women from Ukraine: Research Report*. Geneva: IOM.
- www.salamnetwerk.nl/Igdir_centrum_Tamara/Hanim.html
- www.state.gov/tiprpt/2003/21277.htm*turkey;
- www.igdirli.com, İğdır Güven Gazitesi, 5 Temmuz 2004.